

3. Evropané objevují svět

Již první roky 15. století přinesly počátek epochy velkých objevných plaveb, které během několika desetiletí úplně změnilly mapu světa a představu člověka o něm.

Důvody a předpoklady

Rozvoj poznání, změna životního stylu koncem 15. století spolu s narušením tradičních obchodních cest mezi Evropou a Asií vedly na přelomu 15. a 16. století k zahájení odvážných zámořských plaveb. Osmanští Turci po dobytí Konstantinopole ovládli celou oblast Blízkého a Středního východu. Tím byly narušeny obchodní trasy italských měst, která zprostředkovávala dovoz stále více žádaného luxusního zboží do Evropy.

Prostřednictvím arabských obchodníků přicházelo z východu orientální zboží, čínský porcelán, hedvábí (odtud Hedvábná stezka), a především nad jiné vzácné koření. Arabové však zneužívali svého monopolního postavení a neustále zvyšovali jeho ceny. Evropané proto hledali možnosti, jak se dostat přímo ke zlatu a koření Orientu bez arabského zprostředkovatelství. Přímé obchodní spojení s Čínou, Japonskem, Indií a „ostrovů koření“ (Indonésií) navíc slibovalo obrovské zisky, protože Evropané se již nechtěli bez třtinového cukru a koření obejít.

V té době v Evropě **rostla výroba i obchod**, ale zdejšímu hospodářství se nedostávalo zlata pro směnu mezi jednotlivými evropskými státy, ani na nákup orientálních látek, šperků a hlavně koření, kterého evropský trh žádal stále víc. Ačkoliv těžba drahých kovů v Evropě v 15. století neustále stoupala, tak již zdaleka nestačila uspokojit poptávku. Navíc hospodářství středověké Evropy nebylo pro zvyšující se množství evropského obyvatelstva schopné zajistit dostatek potravin. Evropané tak hledali cestu, jak zabránit hrozící krizi hospodářství.

Motivací k zámořským cestám byla dále i **touha po bohatství** cizích zemí, o nichž ve svém cestopisu vyprávěl např. Marco Polo, a také **snaha šířit křesťanství**.

Evropané věděli, že daleko na východě leží velké a bohaté říše. Svědectví o nich přinesl už obchodník **Marco Polo** [marko], který se roku 1271 vydal na dlouhou pouť po cestě hedvábí až do Číny. Dostal se až do Pekingu, kde na dvoře mongolského vládce chána Kublajje pobýval spolu s dalšími kupci celkem sedmáct let. V chánových službách poznal nejen celou Čínu, ale i okolní země. Ve svém cestopise tak vyprávěl i o Japonsku (nazývá ho Cipang), o kterém Evropa ani jménem do té doby neslyšela...

O ostrovu Cipangu

Je tu zlata veliké množství, ... Král toho ostrova má krásný palác, celý zlatem pokrytý, podobně jako se ve Vlaších pokrývají olovem. Okna všechna toho paláce jsou zlatem ozdobena, podlahy síní a mnohých jeho komnat všechny jsou zlatými plechy pokryty, a ty plechy jsou na dva prsty tlusté. Je tu perel mnoho, jež jsou okrouhlé a veliké a barvy červené a jež perly bílé na ceně převyšují. Je tu také mnoho drahého kamení...

Zjistěte, odkud Marco Polo pocházel a ve kterém díle popsal svou cestu do daleké Číny a svůj téměř sedmnáctiletý pobyt v ní.

Se kterými vynálezy se mohl Marco Polo v Číně tehdy setkat?

► Kdy byla dobytá Konstantinopole?

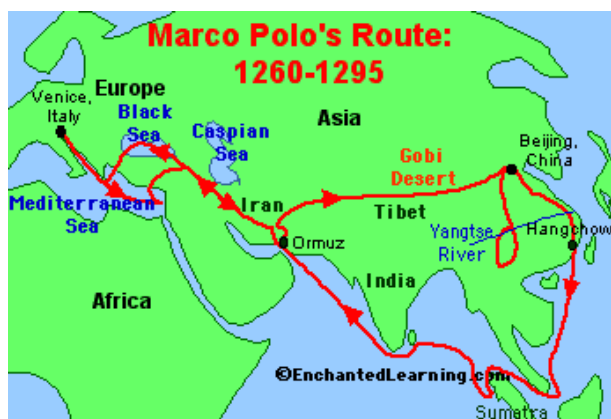
Zkuste toto město vyhledat na mapě dnešní Evropy, jak se dnes jmenuje a v jaké zemi leží? Jak toto největší evropské město ve středověku nazývali Slované?

► Která italská města se specializovala na obchod s Orientem?

► Co označuje pojem orientální?

► Kdo patřil v tehdejším světě k nejzkušenějším obchodníkům?

► Které luxusní zboží bylo v Evropě nejžádanější?

Evropané byli novou situací na Blízkém východě donuceni hledat novou cestu do Indie. Hledání nového spojení s touto zemí se stalo hybnou silou zámořských cest. K úspěchu evropským mořeplavcům napomohly i různé **technické vynálezy**, které jim umožnily se vydat daleko od evropských břehů a odvázat se i do dosud zcela neprobádaných oblastí daleko za hranicemi tehdy známého světa.

Nové konstrukce plachetnic s hlubokým **kýlem**, zdokonaleným **kormidlem** a vylepšeným systémem **plachtoví** umožňovaly bezpečnější plavbu na otevřeném moři, právě takto moderně vybavené lodě obepluly poprvé v dějinách lidstva celý svět. Délka lodě byla přibližně 30 metrů, šířka 8 m a měla třímetrový ponor. Byla vybavena středovým kormidlem, jednou čtvercovou plachtou, která jí umožňovala rychlejší plavbu, a jednou trojúhelníkovou plachtou.

K čemu tato trojúhelníková plachta zvaná kosatka slouží? Proč byly pro plavbu na širém moři důležité kajuty pro posádku a skladovací prostory?

Kolem Afriky

Hlavní roli v počátcích evropské expanze sehrálo Portugalsko. Již roku 1415 se Portugalci vydali na loupeživou výpravu k severoafrickému pobřeží. Dobyli tu a vyplnili bohatý maurský přístav Ceuta [seuta] a ohromná kořist je povzbudila k dalším výbojům.

Ceuta měla významnou strategickou pozici, toto město je branou do Gibraltarské úžiny a mělo pod kontrolou námořní cestu spojující Středozemní moře s Atlantikem, navíc bylo důležitou obchodní křižovatkou, v níž se sbíhaly cesty karavan vracejících se s nákladem zlata ze Súdánu. V jeho okolí se pěstovalo velké množství obilí, ovládnutí této oblasti mohlo tak také vyřešit nedostatek potravin v Portugalsku.

A tak se portugalské lodi vydávaly na dlouhé plavby podél západního pobřeží Afriky. Odvážné cesty organizoval portugalský princ **Jindřich Mořeplavec**. Netoužil po nových zeměpisných poznátcích, cílem výprav bylo nalezení přístupu k africkému zlatu a slonovině, obchod s otroky, který přinášel obrovské zisky, a naloupená kořist.

Roku **1487** zkoumal západoafrické pobřeží portugalský mořeplavec **Bartolomeo Diaz**. Dostal se hluboko na jih, když jeho loď zastihla prudká třináctidenní bouře. Po jejím utišení zamířil k severu, aniž tušil, že již obeplul jižní cíp Afriky. Teprve po

► Které technické vynálezy umožnily Evropanům vydat se na širé moře? Využijte při řešení této otázky následující obrázky:

Jeden z těchto vynálezů pocházel z Číny a zaručoval poměrně přesnou orientaci.

► Na jakém principu pracuje tento přístroj?

Další sloužil ještě před sextantem k určování polohy pomocí měření výšky hvězd. Jako první jej již v 10. století používali Arabové. S jeho pomocí bylo možné mimo jiné stanovit dobu východu a západu Slunce a postavení hvězd.

► Pro zvědavé: Jak se určuje zeměpisná šířka?

► Které přístroje při cestách používají námořníci dnes?

► Proč měli Portugalci takový náskok před Španěly?

► Názvy na starých mapách, jako Zlaté pobřeží, Peprónosné pobřeží, Pobřeží slonoviny a Otročí pobřeží, jasně ukazují, co evropské lodě z Afriky odvážely. Na území kterých dnešních afrických států leží?

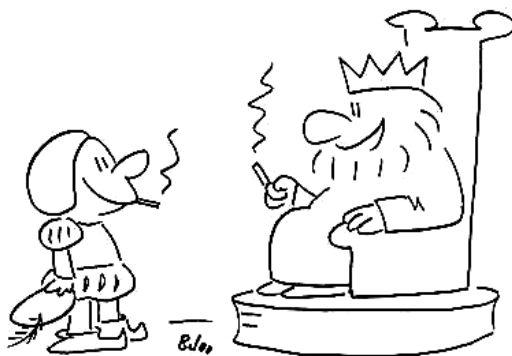
několika dnech plavby východním směrem pochopil, že našel cestu do Indie. V další plavbě mu však zabránila vzpoura posádky, obávající se neznámých nebezpečí. Na zpáteční cestě do Portugalska konečně zahlédl nejnižší místo Afriky a nazval je mysem Bouří. Portugalský král Jan jej však později přejmenoval na **mys Dobré naděje** – neboť skutečně znamenal naději na otevření cesty do Indie.

Postupovat podél afrického pobřeží mohli mořeplavci pouze za předpokladu znalosti větrů, které vanou nad Atlantikem. Např. pasáty (viz obr. ►) využívali při plavbách z Evropy Atlantským oceánem do Ameriky. Jsou to pravidelné větry vanoucí celoročně v pásu mezi subtropickými tlakovými výšemi a pásmem nízkého tlaku vzduchu podél rovníku. V důsledku zemské rotace se stáčíjí, a to na severní polokouli vpravo (projevují se proto jako severovýchodní pasáty) a na jižní polokouli vlevo (jihovýchodní pasáty).

Nový svět

Do Indie se však nabízela ještě jedna cesta. Nevedla na východ, ale zdánlivě paradoxně na západ. Úspěch ovšem slibovala jen těm, kdo věřili tomu, že Země je kulatá. Tento názor prosazoval **Kryštof Kolumbus**, mořeplavec pocházející z italského Janova. Léta se pokoušel přesvědčit portugalského krále k vyslání výpravy, ten však očekával brzké otevření africké cesty. Kolumbus proto nabídl své služby španělskému dvoru, ten mu po dlouhých čtyřech letech čekání dal souhlas a zejména mu poskytl nezbytné prostředky na výpravu do Indie směrem na západ. Dne 3. srpna roku 1492 vyplul Kolumbus na lodi *Santa Maria* doprovázen ještě *Pintou* a *Niňou* na západ. 12. října se před zraky jeho námořníků objevil ostrov, Kolumbem pojmenovaný na **San Salvador**. Přesvědčen, že je u pobřeží Indie, nazval Kolumbus domorodce **Indiány**. Po objevu dalších ostrovů – Kuby a Haiti – se vydal Kolumbus zpět, aby oznámil svůj úspěch. Ještě třikrát vyplul na západ, ale nikdy si neuvědomil, že místo cesty do Indie objevil Evropanům dosud neznámý kontinent.

Přeložte s anglicko-českým slovníkem následující vtip:

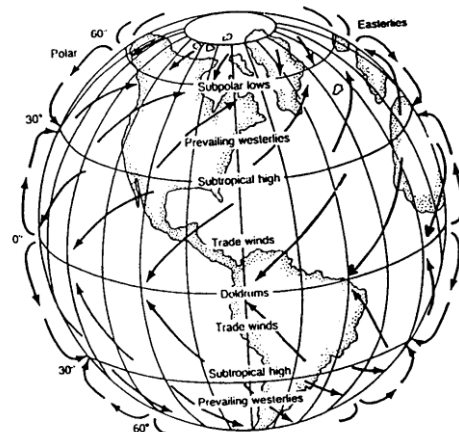

“...And what *else* did you bring back from the New World, Columbus?”

Jak byste na uvedenou otázku odpověděli?

Podle smlouvy z roku 1479 připadly Španělsku ostrovy u afrického pobřeží, které jsou jeho součástí dodnes.

► Které ostrovy to jsou a odkud získali své jméno? Čím jsou proslulé dnes?

Kryštof Kolumbus (žil v letech 1451–1506)

► Proč získal Kolumbus souhlas španělského královského dvora až v roce 1492?

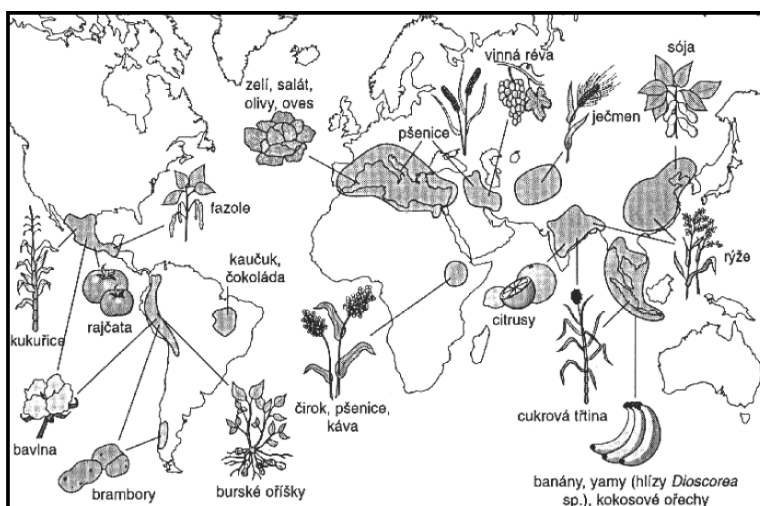
► Zjistěte, proč byl ostrůvek, na kterém evropští mořeplavci po cestě přes Atlantik přistáli, pojmenován San Salvador a součástí kterého souostroví je?

► Ve kterých současných zeměpisných názvech se objevuje jméno tohoto znovuobjevitele Ameriky (1492)?

► Co se odehrává na obrázku?

Kolumbus získal podporu madridského dvora hlavně příslibem, že přiveze tolik žádané indické zboží, zlato a koření. Tento svůj slib splnit nemohl, protože do Indie nikdy nedorazil. Přivezl však celou řadu nových plodin, které se o mnoho let později staly tradiční součástí života Evropanů. **Které plodiny pochází z Ameriky?**

► S pomocí školního atlasu světa zjistěte, jak se rozšíření těchto plodin od té doby změnilo.

► Které tři státy jsou dnes například největšími exportéry kakaa a kávy?

► Zjistěte si, co znamená označení *Fairy trade* a k čemu slouží?

Ve španělských službách působil i další Ital – Florentin **Amerigo Vespucci** [vespuči]. Z plaveb okolo amerického pobřeží posílal do Evropy živé popisy přírody i obyvatel a četné mapy. Dospěl k názoru, že nejde o Asii, ale o nový světadíl. Navrhl pro něj dokonce jméno „Nový svět“. Ale právě na základě jeho velmi populárních popisů se nakonec ujal název odvozený z jeho křestního jména – **Amerika**. Vespucciho teorii, že jde o nový kontinent, potvrdil až o dvanáct let později po jejím vzniku španělský mořeplavec **Vasco de Balbo** [vasko]. Název Nový svět se používal vedle názvu Amerika ještě i v 19. století.

► Jak Vasco de Balboa zjistil, že pevnina objevená Kolumbem je nový světadíl?

Do Indie

Po úspěchu Kolumbových plaveb ve španělských službách se portugalský král rozhodl vyslat výpravu, která by navázala na objevy Bartolomea Diaze. Eskadra čítající čtyři lodě vyplula

► Který český skladatel pojmenoval svou skladbu *Novosvětská*?

z Lisabonu 8. července roku 1497 pod velením **Vasco da Gamy** [vasko] a po obeplutí mysu Dobré naděje postupovala dále podél východoafrického pobřeží. V Mosambiku se Vasco da Gama setkal s loděmi vyplouvajícími z Indie. S arabským lodivodem pak dorazil 20. května **1498** do Kalikatu v **Indii**. Mnohaleté úsilí tím bylo dovršeno. Roku 1517 dorazily první portugalské lodi až do Číny a krátce nato i do Japonska.

Roku 1500 vyplulo z Lisabonu loďstvo v počtu 12 lodí stejným směrem jako Vasco da Gama. U Kapverdských ostrovů se však pravděpodobně ve snaze vyhnout se nebezpečným proudům vydala výprava vedená **Pedrem Cabralem** [kabralem] směrem na jihozápad a lodě Portugalců dopluly až k břehům Jižní Ameriky. Nově objevenou zemi nazvali Portugalci Terra de Vera Cruz (Země Pravého kříže). O svém objevu poslal Cabral do Lisabonu zprávu po jedné z lodí a sám pokračoval v plavbě do Indie.

Kolem světa

Důkaz o tom, že Kolumbus objevil nový kontinent, byl i současně potvrzením představy, že do Asie se dá plout i západním směrem přes Tichý oceán. Objevit cestu kolem amerického kontinentu se podařilo portugalskému mořeplavci **Fernão de Magalhãesovi** [fernaun de magaljenšovi], který ve španělských službách uskutečnil v letech **1519–1522** jednu z největších plaveb všech dob. Magalhãesův plán získal podporu španělského krále Karla I. i proto, že nabízel způsob, jak se dostat do Asie na ostrovy koření a přitom se vyhnout portugalským výsostným vodám. 20. září 1519 vyplul Magalhães s pěti loděmi a 250 námořníky na palubě západním směrem, dorazil k pobřeží dnešní Brazílie a odsud se vydal k jihu. Po dlouhém a strastiplném hledání objevil 21. října 1520 ústí hledaného průlivu. Průliv nazval „Kanál všech svatých“. O měsíc později vpluly tři zbývající lodě do vod Jižního oceánu, který přejmenoval Magalhães na Tichý. Roku 1521 dorazil až na Filipíny, tady byl však v potyčce s domorodci zabit. Přes Moluky a Indický oceán, okolo Afriky dorazila roku 6. září 1522 nakonec jediná zbylá loď s 18 námořníky na palubě zpět do Španělska. Jako první **obeplula celý svět** a navíc přivezla španělskému králi tolik žádané koření.

Obtíže cesty přes nový oceán, jehož byl Magalhães vlastně objevitelem, líčí kronikář výpravy Benátčan Francisco Antonio Pigafetta ve svém palubním deníku:

Ve středu 28. listopadu 1520 jsme vyrazili ven z této úžiny a vypluli na moře Pacifické. Tři měsíce a dvacet dnů jsme vůbec neměli čerstvou stravu. Jedli jsme suchary, vlastně ne už suchary, ale jen prach s hrstmi červů smíchaný, a vodu žlutou až šnilou jsme pili po mnoho dnů, a také hovězí kůže jsme jedli, co byly na hlavním stěžni, aby stěžeň stožárové lano nepředřel. Od slunce i od deště a větrů byly velice tvrdé. Nechávali jsme je čtyři až pět dnů v moři namočené, pak jsme je na chvíli položili na řeřavé uhlí a tak jsme je jedli, a často i piliny z prken. Krysy se prodávaly za půl dukátu jedna, jen kdyby jich dost bylo. Nad všechna ostatní neštěstí však toto bylo nejhorší: Dásně některých z nás naběhly, a sice jak nahoře tak i dole, takže vůbec jíst nemohli a tak na tento neuh umírali.

(Alois Obermann – *Objevy na mořích a kontinentech*, s. 10)

Jak se nazývá nemoc, kterou trpěli námořníci v ukázce, přičemž ji doprovází i vypadávání zubů, či vlasů, špatné hojení rad atd., a co ji způsobuje?

Jak vzniklo jednoslovné pojmenování pro Tichý oceán „Pacifik“?

► Pro zvědavé: Byla Cabralova odbočka pouze náhodná, anebo šlo o plánovanou průzkumnou cestu? Co myslíte?

► Jak se nazývá Země Pravého kříže dnes? Podle čeho to lze spolehlivě určit?

Fernão de Magalhães (žil v letech cca 1480–1521) se ve Španělsku se podepisoval jako Fernando de Magallanes.

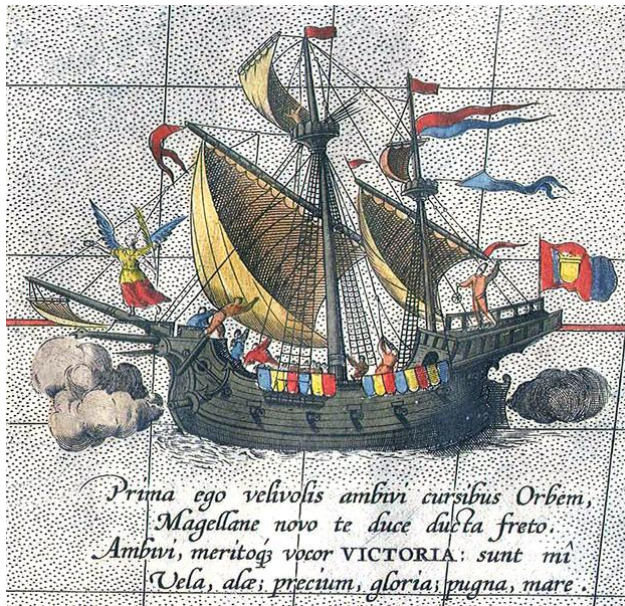
► Jak se průliv „Kanál všech svatých“, který dodnes patří k obávaným úžinám, jmenuje? Mezi kterými dnešními oblastmi leží?

► Zjistěte, proč Magalhães přejmenoval Jižní oceán na Tichý? Jaký jiný název pro tento oceán existuje?

Fernão de Magalhães cestu kolem světa zahájil, ale nedokončil.

► Zjistěte, kdo první cestu kolem světa doopravdy dokončil?

Za silu a odvahu byl španělským králem povýšen do šlechtického stavu, pokusil se obeplout svět i podruhé, podlehl však po dlouhých měsících na moři právě obávaným kurdějím.

Význam a důsledky zámořských plaveb

Objevení Ameriky, námořní cesty do Indie okolo Afriky a první plavba kolem světa přinesla Evropanům v krátkém čase (1492–1522) **víc zeměpisných poznatků o světě** než za několik předchozích století. Nově získané poznatky vedly k rozvoji dalších vědních oborů – např. kartografie, zoologie, botaniky.

Bylo dosaženo toho, co si objevné plavby kladly za cíl. Z asijských zemí plula do Evropy celá loďstva koření a z Mexika začalo proudit zlato a stříbro Aztéků v množství, jaké Evropa dosud nepoznala.

Španělsko a Portugalsko se staly **prvními koloniálními mocnostmi**. Na dobytých územích začaly horečně těžit v dolech drahé kovy a pěstovat tropické plodiny na rozsáhlých plantážích, kam dovážely jako levnou pracovní sílu černé otroky z Afriky (éra **otrokářství** skončila až v 2. polovině 19. století) na místo původních indiánů. Původní obyvatelé Ameriky totiž umírali v tisících na nemoci zavlečené z Evropy a v důsledku nelidských pracovních podmínek v dolech a na plantážích. Výrazem jejich beznaděje byly i případy, kdy se celé vesnice odhodlávaly k hromadným sebevraždám, protože v krutém světě Španělů původní obyvatelé Jižní a Střední Ameriky žít nechtěli.

Nově získaná území ve Střední a Jižní Americe se stala novým domovem pro mnoho obyvatel z Pyrenejského poloostrova (území dnešního Mexika se tehdy nazývalo Nová Hispanie – Nové Španělsko), kteří se zde usazovali s cílem získat tu novou půdu i možnost uplatnění v koloniální správě, nebo v armádě. Expanzi Portugalců a zejména Španělů do mimoevropských oblastí následovaly brzy i jiné přímořské národy – Nizozemci, Francouzi a Angličané.

Zámořské objevy vedly k **rozšíření světového obchodu**. Hlavní obchodní cesty se přesunuly ze Středozemního moře na pobřeží Atlantiku. Hlavními centry světového obchodu se staly nově Antverpy, Lisabon a Sevilla. Zatímco na počátku 16. století byl hlavním cílem obchodu dovoz luxusního zboží do Evropy, tak

Magalhãesova velitelská loď v dobovém vyobrazení se symbolickým andělem na předním stěžni. Jako jediná zůstala z celkového počtu pěti lodí a obeplula svět plavbou na západ.

► Jak se tato loď jmenovala?

► Co kromě kulatosti Země tato výprava dokázala?

► Který slavný mořeplavec obeplul svět jako druhý (v letech 1577–1580)?

► Ukažte na zeměpisné mapě, kudy byste navrhovali obeplout Zemi v dnešní době.

Díky čemu lze v dnešní době plavbu kolem světa výrazně zkrátit?

► Co se v zeměpisu označuje jako Latinská Amerika a proč?

► Kdo je to mestic?

► Která známá literární a filmová postava bojovala proti nespravedlivému útisku ze strany španělské správy na území dnešního Mexika?

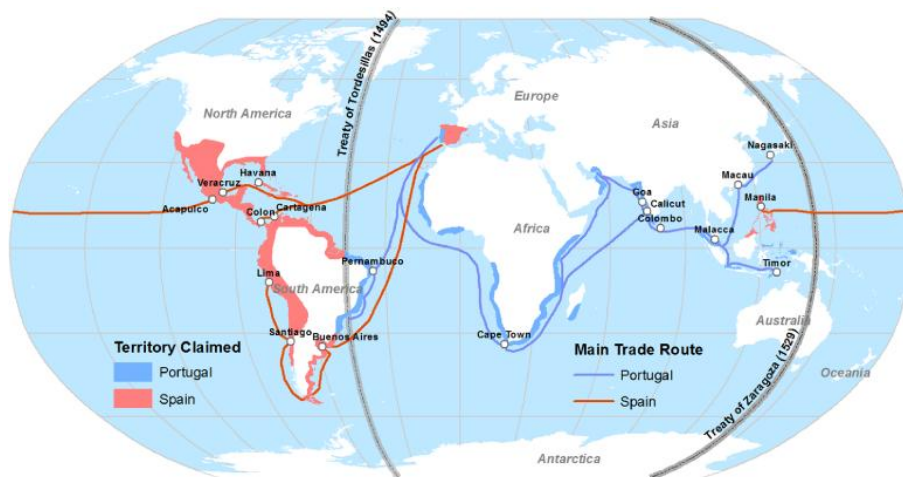
► Která tradiční obchodní centra v Evropě dopltila na změnu obchodních tras?

během 16. století se začíná v souvislosti s rozmachem koloniálních říší uplatňovat stále více vedle dovozu surovin ze zámoří také **vývoz evropského zboží** do Nového světa.

Byl splněn i jeden z původních záměrů Kryštofa Kolumba, zásluhou evropských misionářů, zejména jezuitů, se v nově objevených oblastech začalo **šířit křesťanství**, které život obyvatel Latinské Ameriky ovlivňuje dodnes, často v originální podobě, do níž se promítly i různé indiánské zvyky a tradice.

Kromě informací o nově objevených územích se Evropané seznámili i s novými plodinami, např. brambory, kukuřicí, tabákem, kakaem. Mnohé z nich se staly později pro Evropany nejen prostředkem k obživě, ale byly i výnosným obchodním artiklem pěstovaným na rozsáhlých plantážích.

V důsledku Kolumbových a Magalhãesových cest se vztahy mezi Portugalskem a Španělskem velmi zhoršily, což vedlo k jednáním o vymezení sfér vlivu mezi oběma mocnostmi, jak ukazuje i tato mapa:

Zjistěte, která území v Asii a Americe připadla podle této smlouvy Španělsku a která Portugalsku?

Na kterém asijském souostroví se domluvíte španělsky i dnes? Podle čeho či koho bylo toto souostroví pojmenováno?

Otázky a úkoly

1. Které důvody vedly Evropany k objevným plavbám a expanzi mimo „starý kontinent“?
2. Které technické novinky umožnily Evropanům vyplout na širý oceán?
3. Jak probíhaly a kam směřovaly objevné plavby Portugalců a Španělů?
4. Jaké změny přinesly zámořské objevy pro Evropany?
5. Jak zámořské objevy souvisely s prohlubováním rozdílů mezi hospodářsky vyspělou západní Evropou a Evropou jižní a střední?

Slovníček pojmů:

conquistador – dobyvatel

expanze – výboj

karavela – malá pevná plachetnice se třemi stěžni

kartografie – nauka o mapách

kolonie – nově osídlené území, závislé na zemi, která toto území obsadila

manufaktura – rukodílna, z lat.: manus = ruka, facere = dělat

monopol – výsadní právo, např. pro prodej určitého zboží nebo suroviny

orient – z lat.: oriens = východ, vycházející (Slunce), východní země

plantáž – druh zemědělské výroby, kdy se na velkých plochách pěstují plodiny určené na vývoz, např. cukrová třtina, bavlna, tabák, kakao atd.

reconquista – znovudobytí

Knihovnička:

Ivan Hrbek – **ABC**

cestovatelů, mořeplavců, objevitelů

Josef Janáček – **Století zámořských objevů (1415–1522)**

Josef Janáček – **Čtyři plavby**

Kryštofa Kolumba

Alois Obermann – **Objevy na**

mořích a kontinentech

Antonio Pigafetta – **Zpráva o**

první cestě kolem světa

Aleš Skřivan, Petr Křivský –

Moře, objevy, staletí

Herbert Wotte – **Magellanova**

cesta kolem světa

Filmotéka:

1492: Dobyť ráje (1492:

Conquest of Paradise), režie:

Ridley Scott (1992)

Misie (The Mission), režie:

Roland Joffé (1986)

Marco Polo (TV seriál), režie:

Giuliano Montaldo (1982)